

Why the conflict in Ajaria (1991 – 2004) did not have armed character?

Proč neměl konflikt v Adžării (1991-2004) ozbrojený charakter

Tomáš HOCH

Ostravská univerzita v Ostravě, tomas.hoch@osu.cz

Abstract

In last two decades Georgia has recorded turmoil in a form of civil war, conflicts in Abkhazia and South Ossetia, frictions in the regions with larger share of minority population and short war with the Russian Federation. Besides separatist regions of Abkhazia and South Ossetia, which are since the beginning of nineties functioning as de-facto states, there is one more autonomous region on the territory of Georgia; Ajarian autonomous republic. Since the break up of Soviet Union, there has been high level of tension between central government in Tbilisi and those regional based in Batumi and though it seemed that Ajaria will go the same way as Abkhazia and South Ossetia, separatism and armed conflict in this autonomous republic did not appear. This article claims, that key reasons for this fact were lack of titular nationality, apoliticization of religious differences and a striking success of soviet policy of cultural homogenization, which have changed ajarian identity.

Keywords: Ajaria, Georgia, ethnical identity, conflict

Klíčová slova: Adžárie, Gruzie, etnická identita, konflikt

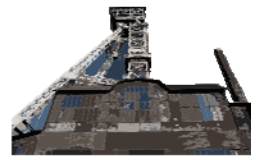
Úvod

V posledních dvaceti letech zaznamenala Gruzie velmi bouřlivý vývoj. Od zisku nezávislosti v roce 1991 si tato černomořská země prošla ozbrojenými konflikty se separatisty v Abcházii a Jižní Osetii, v letech 1992 a 1993 dvěma občanskými válkami, neklidnou situací v oblastech s početnějším zastoupením minorit a v roce 2008 rovněž krátkou válkou s Ruskem. Vedle výše zmíněných separatistických regionů, které se dnes chovají jako de facto státy, leží na území Gruzie ještě jedna autonomní republika; Adžárie. Se svými 3000 km² se jedná o nejmenší z gruzínských autonomních útvarů.¹ Její západní část lemuje pobřeží Černého moře, na jihu hraničí s Tureckem a na východě a severu se rozkládá zbytek území Gruzie. Na základě údajů gruzínského statistického úřadu obývalo při posledním sčítání lidu v roce 2002 region 376 tisíc obyvatel, z nichž více než 93 % připadalo na Gruzíny. Nejpočetnějšími minoritami jsou Rusové, Arméni a Ukrajinci. Adžarové nejsou vedeni za samostatnou etnickou skupinu v oficiálních sčítáních lidu již od roku 1926. Přesto vyvolává jejich existence v Gruzii dodnes mnoho sporů, a to jak v kulturní, tak i politické rovině. Ožehavým prvkem byla a dodnes zůstává zejména jejich náboženská identita. Zatímco ve všech gruzínských regionech výrazně převládá křesťanská populace, v případě Adžárie tomu tak ještě donedávna nebylo a většina obyvatel Adžárie se

řadila mezi muslimy. A to i přes to, že proti muslimům v Gruzii byly v období SSSR podnikány masivní ateizační kampaně.

Odlišná náboženská identita se naplno projevila v uvolněnějších poměrech konce osmdesátých let 20. století. V souvislosti s Gorbačovovou politikou Glásnosti začaly narůstat v SSSR konfliktní situace, které byly do té doby umně drženy pod pokličkou komunistické ideologie. Jinak tomu nebylo ani v Gruzii, kde se projevil silný nacionalistický tendence. Po roce 1990 se napjaté vztahy objevily i uvnitř státu. Všechny tři gruzínské autonomní subjekty si chtěly ponechat svá privilegia z období komunismu a navíc se obávaly rostoucího gruzínského nacionalismu, který si vybavovaly nejen z krátkého období nezávislé Gruzínské demokratické republiky (1918-1921), ale také z období tvrdé gruzinizace v průběhu komunistické epochy. Konflikt s centrálními orgány Gruzie sice v Adžării nastal, ale jeho druh a způsob resistance byly, i přes obdobné výchozí podmínky, zcela rozdílné od poměrů v Abcházii a Jižní Osetii. V porovnání s nimi zůstal příběh Adžárie relativně úspěšný. Jejím území se vyhnul ozbrojený konflikt, separatismus i ekonomická nestabilita. Na základě studia sekundární literatury, analýzy dobového tisku a nestrukturovaných rozhovorů se zástupci občanské společnosti v Adžării, je cílem tohoto textu představit proměnu vnímání adžarské identity coby hlavní důvod, proč se vlastní odlišnost v Adžării nepolitizovala do podoby ozbrojeného konfliktu a snahy o vytvoření nezávislého státu.

¹ Rozloha autonomní republiky Abcházie činí 8 600 km². Jižní Osetie s rozlohou 3 900 km² měla status autonomní oblasti do roku 1990, kdy o něj oficiálně přišla. Oba regiony vykazují separatistické tendence.

Adžarská identita

K pochopení charakteru konfliktu z let 1991-2004 je klíčovým atributem identita obyvatel Adžárie. Adžarové mají s Gruzíny shodné téměř všechny znaky určující národní příslušnost. Antropologicky se nijak neliší, píšou gruzínsky, v běžném styku tak i hovoří. Přesněji vymezeno se jedná o gurský dialekt, který se od spisovné gruzínštiny liší o četné turkismy, které Adžarové získali dlouhým soužitím s Turky. Dialekty a silné regionální citění nejsou díky historické územní rozříštnosti Gruzie dodnes ničím neobvyklým. Na rozdíl od Svanů a Mingrelů, kteří používají vlastní jazyky, které jsou s gruzínštinou sice příbuzné, nicméně však vzájemně nesrozumitelné, je adžarština klasifikována jen jako jeden z lehce srozumitelných dialektů gruzínštiny. Vyjma tří století, jež strávili Adžarové pod přímou politickou správou Osmanské říše, sdílí s Gruzíny i společné dějiny. Těchto tři sta let však způsobilo, že zatímco zbytek Gruzie zůstal převážně křesťanský, v Adžarii zakořenil islám. Nebýt náboženské odlišnosti, neměli by Adžarové jako zvláštní skupina vlastně ani důvod k existenci.

Co se týče početnosti populace, je možné vycházet pouze z odhadů. Až do počátku 20. století byli Adžarové nazýváni jako Mohamedánští Gruzínci nebo jednoduše Muslimové. Jediné oficiální sčítání lidu, ve kterém figurují jako samostatná etnografická kategorie, je sovětské z roku 1926. Tehdy se k této národnosti přihlásilo 71 000 lidí, kteří tak tvořili necelá 4 % celkové populace Gruzie. (Derluigian 1998, str. 277) V následujícím oficiálním sčítání lidu v roce 1939 už byli Adžarové považováni za Gruzíncy. Nebyli zdaleka jedinými, kdo zmizel z evidence. Mezi léty 1926 a 1939 poklesl počet evidovaných etnografických skupin v SSSR ze 192 na 97. Tento pokles měl dva racionální důvody. Za prvé došlo ke změně v terminologii, kdy se přestala sledovat *Narodnost*, ale šířeji pojetá *Nacionalnost*, a za druhé sovětské úřady chtěly demonstrovat, že lidé v SSSR se díky nové ideologii sbližují. Protože všichni Adžarové byli od roku 1939 vedeni jako Gruzínci a žádná sovětská statistika neevidovala náboženskou příslušnost, neexistují oficiální prameny k adžarskému demografickému vývoji. Odborníci na islám v bývalém SSSR A. Bennigsen a S.E. Wimbush odhadují, že počet Adžarů v průběhu 20. století plynule narůstal až na 130 -160 tisíc ke konci komunistické éry, což by odpovídalo 34 - 42 % obyvatel tehdejší Adžárie. Počet Adžarů mimo Adžarii je tradičně velmi malý. Adžarové tedy byli a jsou silně koncentrovanou, přesto však minoritní populací, a to i ve své autonomní republice.

Proměna identity Adžarů a nepolitizace kulturní odlišnosti

V průběhu komunistické epochy vymizel hlavní faktor adžarské odlišnosti a problematičnosti: politické a kulturní vazby na Turecko. To bylo umožněno krátkým obdobím islamizace a úspěšnou asimilační politikou sovětů. Ačkoliv spravovali Turci Adžarii už od 16. století, většina jejich obyvatel konvertovala k islámu až počátkem století devatenáctého. Nedostatek času způsobil, že islamizace Adžárie byla povrchní a vytvořila ve společnosti jen tenkou skořápku kultury, která nestačila u Adžarů vytvořit trvalou politickou a kulturní identitu. Celá řada tradic zůstala nadále spojena se staršími křesťanskými. Ačkoliv tedy Adžarové konvertovali k islámu, podařilo se nejdříve Rusům a později i Gruzíncům změnit díky historii a jazykovému a kulturnímu vývoji jejich identitu zpět na stranu Gruzínců. V roce 1926 bylo zakázáno tradiční muslimské právo Šaría, a následně byl ženám vydán zákaz zahalovat se. Postupně byly zavírány i mešity. Zatímco na počátku sovětské éry bylo v Adžarii ještě 158 mešit, s postupujícím tažením proti muslimům jejich počet v následujícím desetiletí dramaticky klesal, až zůstaly v roce 1936 poslední dvě (Sanikidze, Walker 2003, str.11). Ke státům propagované politice ateizace se za Stalina přidala i nová vlna gruzinizace. Medresy byly zavřeny a nové sovětské školství mělo vyučování už jen v gruzínštině. Adžarové, kteří ještě za první světové války bojovali převážně v tureckém vojsku a jako jazyk kultury používali turečtinu, tak díky státní politice a uzavřené hranici ztratili od dvacátých let jakýkoliv kontakt s Tureckem.

Zřejmý úspěch asimilace Adžárie do Gruzie během období komunismu byl dán druhem odlišnosti. Adžarská autonomie byla vytvořena na kulturní bázi, ne na etnické. Protože sovětská moc programově vytvářela novou sovětskou kulturu a náboženská víra byla potlačena do pozadí mnohem více než etnická příslušnost, mohly být kulturní rozdíly v Adžarii zmenšovány. Gruzínské úřady se odvolávaly na islám, který byl nepřátelský sovětskému centralismu. Moskva proto vnímala gruzínské požadavky jako komunistický boj proti náboženské komunitě mnohem více, než jako pokus homogenizovat odlišné skupiny obyvatelstva uvnitř jedné malé svazové republiky. Tato politika se ukázala jako největší úspěch gruzínské nacionalismu. Nejen, že během sovětské epochy vymizela z Adžárie turečtina a Gruzínci tak na celé čáře vyhráli boj o jazyk, ale hlavně nevznikla v této autonomní republice žádná titulární národnost.

Zatímco v jiných regionech zavládl po rozpadu SSSR návrat k náboženským tradicím z předkomunistického období, v Adžarii pokračuje trend postupné přeměny identity dále. V posledních dvaceti letech konvertovalo ke křesťanství mnoho obyvatel Adžárie. Je to dáno charakterem gruzínské národního projektu, který v sobě obsahuje velmi úzký vztah mezi národem, státem

a náboženstvím.¹ Veřejné mínění operuje se stereotypem, že správný Gruzín rovná se křesťan. Protože sovětská správa změnila chápání náboženství na domácí a osobní věc a víra zmizela z veřejného prostoru, začali se Adžarové znovu považovat za Gruzíny. Střední třída i elita národa se ztotožnila se sovětskou gruzínskou společností, která byla oficiálně sice ateistická, přesto vyjadřovala silné sympatie ke křesťanství. Po skončení komunismu se křesťanská kultura stala základem nového státu, zatímco islám zůstal náboženstvím pro venkovské obyvatelstvo a nižší společenskou třídu. Tím, že tato třída neměla reálnou politickou a ekonomickou moc, pokračovala i nadále marginalizace islámu. Gruzínská vláda, stejně jako ta lokální adžarská, podporují od počátku devadesátých let morálně i finančně gruzínskou ortodoxní církev. Během posledních dvaceti let byla v Adžarii opravena z prostředků ministerstva kultury Gruzie a obecních rozpočtů většina kostelů. Mají nová okna, střechy i fasády. Mešity jsou už na první pohled v mnohem zchátralejším stavu, a byť je jich velmi málo, nedostávají žádné finanční prostředky z veřejných rozpočtů. Pelkmans prováděl v roce 2002 analýzu adžarského tisku a zjistil, že pravoslavní duchovní mají v médiích mnohem více prostoru než jejich islámští kolegové. Rovněž média informují o křesťanských svátcích v mnohem větší míře než o těch muslimských. (Pelkmans 2002, str.263). Obdobná situace je ve školství. Od roku 1997 byl do osnov základních škol zaveden v Adžarii povinně nový předmět kultura a náboženství, jehož osnovy jsou kompletně křesťanské. Totéž platí i na středních školách. Z 30 vyučovacích hodin týdně je 7 věnováno křesťanské teologii, církevní historii, křesťanské kultuře, čtení Starého a Nového zákona. (Pelkmans 2002, str.264). Pokud k nim připočteme ještě hodiny gruzinštiny, literatury a gruzínských dějin, je jasné, že vzdělávací systém podporuje budování křesťanského národa.

Střet mezi lokálními hodnotami a státní politikou sice nastal, ale ani samotné vedení v Adžarii nemělo snahu podporovat obnovování islámských tradic. Významnou postavou, jež ovlivňovala charakter konfliktu byl první prezident Adžarie - Aslan Abašidze. Zatímco o jeho aristokratickém původu všichni věděli, jeho náboženské smýšlení bylo vždy zahaleno rouškou tajemství. Lidé v Batumi tvrdí, že ho bylo možné spatřit modlícího se v mešitě i v kostele. Sám Abašidze svou tajemnou aureolu jen podporoval prohlášeními typu : „ *Nejsem ničím víc než gruzínským patriotem a synem Adžarie*“. (Derluigian 1998, str. 280) Právě jeho osoba je možným vysvětlením absence adžarského náboženského fundamentalismu. Protože se náboženská odlišnost nepolitizovala, nedošlo k radikalizaci islámu a nevznikly

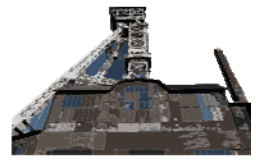
vhodné podmínky pro kulturní konflikt. Nezávislá ekonomická politika a možnost spravovat Adžarii jako soukromé panství (podobné historické gruzínské tradici úředních knížat) Abašidzemu postačovala. Slabost centrálních orgánů v Tbilisi, jež se cítily vyčerpány konflikty v Abcházii a Jižní Osetii spolu s domácími ekonomickými problémy a vědomím možné mocenské dohody s Abašidzem, nedávala ani Gruzii příliš možností a chuti něco měnit na zaběhnutém systému. A tak byť existoval, minimálně na počátku devadesátých let, v Adžarii potenciál eskalace násilí, konflikt si udržel svou latentní podobu.

Závěr

I po sedmdesáti letech sovětské politiky potlačování náboženství, zůstaly v Adžarii patrné stopy odlišných tradic a víry místních obyvatel ve srovnání s ostatními regiony Gruzie. Adžarie měla navíc status autonomní republiky s vybudovanou kompletní sítí vlastních institucí, pohraniční polohu i vyšší životní úroveň. Když spojíme tyto údaje dohromady s šovinistickými projevy ze strany tehdejšího prezidenta Gamsachurdii a jeho sloganu „Gruzie křesťanským Gruzínům“ a současně probíhající snahy o omezování autonomních práv v Abcházii a Jižní Osetii, je zřejmé, že Adžarie měla motiv neúčastnit se budování nového gruzínského státu a místo toho zvolit separatismus jako prostředek k vizi vlastní budoucnosti. Přesto zůstal její příběh v porovnání s ostatními částmi Gruzie relativně úspěšný, kdy se její území vyhnulo násilí po rozpadu sovětského impéria, občanské válce i národnostním nepokojům. Heidelberský institut charakterizoval po celou dobu devadesátých let konflikt za latentní. Dával mu tedy nejnižší intenzitu na své pětibodové stupnici. Do podoby krize se vyvinul jen v roce 2004, kdy probíhala snaha nového gruzínského prezidenta Michaila Saakašviliho o získání kontroly nad Adžarii. Poté co byl adžarský prezident Aslan Abašidze donucen abdikovat, už není potřeba sledovat konflikt v heidelberském konfliktním barometru vůbec.

Tak jako v případě etnicity je důležité rozlišit mezi národnostním uvědoměním a politickým nacionalismem, tak i v případě náboženství je nutné od sebe oddělit rituální religiozitu a náboženský fundamentalismus. Posledně jmenovaný se v Adžarii vůbec neobjevil. Možným vysvětlením je zdejší povaha islámu, jehož některé vnější i vnitřní znaky vykazují prolnutí s křesťanstvím. Velice důležitým prvkem ve společenském životě je úcta k předkům. Drtivá většina Adžarů má mezi svými předky křesťany, proto pohlížejí na křesťanství shovívavěji a s mnohem větším respektem než bývá u muslimů obvyklé. Dlouhé období gruzinizace a ateizace za Sovětského svazu potlačilo roli náboženství u Adžarů do pozadí. Omezování vlivu islámu v Adžarii pokračuje i po rozpadu SSSR. Prostřednictvím kultury, jazyka, školství, historiografie i politiky je protěžována křesťanská víra, která v Gruzii plní úlohu hlavního pilíře

¹ Jasnou demonstrací tohoto stavu byla masivní podpora Gamsachurdiových strany Kulatý stůl – Svobodná Gruzie, jejíž hlavní volební heslo v podzimních parlamentních volbách v roce 1990 bylo: „Gruzie křesťanským Gruzínům“.

gruzínské identity. A ačkoliv byl počátkem devadesátých let gruzínský nacionalismus vnímán Adžary s obavami, byla Gruzie jejich domovem. Z jejich úhlu pohledu nestála otázka, jestli by Gruzie měla mít kontrolu nad Adžárií, nýbrž jen o velikosti a charakteru vlastní autonomie. Pokud srovnáme tuto situaci s obdobím konce 19. století, kdy Gruzie získala Adžárii po třech staletích pod svou správu, jedná se o markantní rozdíl. Tehdy byla adžarská identita na straně Turků a Adžarové při každé příležitosti proti Gruzínům bojovali. Právě proměna adžarské identity v průběhu 20. století může být chápána jako jeden z klíčových faktorů, proč se v Adžárii neobjevily v devadesátých letech 20. století tendence k separatismu a tamní konflikt nenabyl ozbrojené povahy.

Použitá zdroje:

- BENNIGSEN, A., WIMBUSH, S. E. (1985): *Muslims of the Soviet Empire: A Guide*. London: Hurst.
- CORNELL, S. (1998): Religion as a factor in Caucasian conflicts. In *Civil Wars*, Vol. 1, No. 3., str. 46-64.
- DERLUGUIAN G. M. (1998): The Tale of Two Resorts: Abkhazia and Ajara before and since the Soviet Collapse, In CRAWFORD B., LIPSCHUTZ R. *The Myth of Ethnic Conflict: Politics, Economics and "Cultural" Violence*. University of California.
- Gruzínský statistický úřad, [cit. 2010-06-22].
Dostupné z: http://www.geostat.ge/index.php?action=page&p_id=473&lang=eng
- HOROWITZ, S. (2007): Islam and Ethnic Conflict: Hypotheses and Post-Communist Illustrations. In *Nationalities Papers*, Vol. 35, No. 5, str. 913-932
- MARSH, CH. (2007): The Religious Dimension of Post-Communist "Ethnic" Conflict. In *Nationalities Papers*, Vol. 35, No. 5, str. 811-830.
- MOTIKA, R., BALCI, B. (2007): Islam in post-Soviet Georgia. In *Central Asian Survey*, Vol. 26, No. 3, str. 335-353.
- PELKMANS, M. (2002): Religion, Nation and State in Georgia: Christian Expansion in Muslim Ajaria. In *Journal of Muslim Minority Affairs*, Vol. 22, No. 2, str. 249-273.
- SANIKIDZE G., WALKER E. W. (2004): *Islam and Islamic Practices in Georgia*. Berkeley. Dostupné z: <http://escholarship.org/uc/item/7149d486>.
- TOFT, M. D. (2003): *The Geography of Ethnic Violence: Identity, Interests, and the Indivisibility of Territory*. Princeton University Press.

Adresa autora:

Tomáš Hoch
Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje
Přírodovědecká fakulta Ostravské univerzity v Ostravě
Chittussiho 10,
71 00 Ostrava – Slezská Ostrava